

Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar
Doktori Iskola

Gergely Réka Erzsébet

Sculptura Una

Vizsgálódások
a kultúrák megosztottságáról
és a szobrászat egységéről

DLA értekezés tézisei

Témavezető:
Gaál Tamás DLA szobrászművész,
egyetemi tanár

2020

A doktori kutatás központi kérdése és munka-hipotézise

Ahhoz, hogy megállhassa helyét, korunk művészetének, szobrászatának a kultúrák sokféleségével, a globálissá bővült kulturális tér „Kelet” és „Nyugat” viszonylatában összegeződő megosztottságával, valamint az esztétikai érték és a szobrászati tér egységkövetelményével egyszerre kell szembenéznie. Egy szobrásznak a kihívásra elsősorban szobrászati választ kell adnia. Ezt azonban nem teheti meg a kérdés tartalmi összefüggéseinek szemléleti, gondolati tisztázása nélkül. „Doktori tézisemet” szakmai értelemben a doktori tanulmányaim alatt készített szobraim, elsősorban doktori mestermunkám adják. Mindazonáltal, a „szobrászati tézishez” lényegileg kapcsolódnak azok az elvi, elméleti igényű munkálatok, amelyeket doktori értekezésemben kíséreltem meg összefoglalni. Így a jelen tézisek is két, egymással kölcsönható síkon fogalmazódnak meg: egy átfogó természetű szakmai kihívás reflektív feldolgozásának, valamint a kihívásra adható szobrászati válasznak az összefüggésében. A kutatás kiinduló feltevése, mintegy munka-hipotézise szerint a kultúrák keleti-nyugati megosztottságára adandó esztétikai válasz érvényességének feltétele és kulcsa a művészeti gyakorlat személyes egysége.

Megközelítés

A. Elmélet

Értekezésemben a kitűzött kérdés és az arra adható válasz vizsgálatához az – elsősorban Kelet-Nyugat viszonylatú – kulturális megosztottság természetének lehetőség szerinti feltárására és a kiinduló feltevés, mint munka-hipotézis többoldalú ellenőrzésére törekedtem. Az így adott célra az értekezés egymást követő fejezeteiben az alábbiakat tárgyalja:

- (1) Bevezetesként általános áttekintést ad a szobrászati disszertáció jellegéről, ebből adódó feladatairól, a tárgyalás alá vett főbb kérdésekről, ezek közelítésmódjáról, valamint az értekezés felépítéséről.
- (2) Mint előzményt, körvonalazza a doktori tanulmányok megkezdése előtti munkáimban követett szakmai tájékozódásom főbb szemléleti jegyeit, kitérve azok még nagyrészt intuitív módon felfogott kulturális összetevőire és egység-keresésére, mintegy jelezve azokat a pontokat, ahonnan doktori tanulmányaim ilyen tekintetben indultak.
- (3) Egyik közvetlenül esedékes feladatként a japán művészeti hagyomány esztétikai értékeit tekinti át, úgy ahogyan azokat a 20. századi japán és nemzetközi kutatás kategoriális

rendszerükben, széles körben hivatkozott „esztétikai kánonként” feltárta és alkalmazta. Nemcsak a bevont értékek hagyomány szerinti tartalmára, hanem modern kori rendszerezésük történetiségére, ennek körülményeire is kitér. Az utóbbiak tanulmányozása megerősítette, hogy a kultúrák közötti hosszú távú kölcsönhatások figyelembe vétele nélkül sem a hagyományosnak tekintett tartalmi elemek, sem azok kategorizációja és esztétikai mércévé emelése, sem pedig ezek tényleges befolyásának alakulása érdemben nem értelmezhető.

- (4) A következő fejezet elsősorban Japán és a Nyugat közötti kölcsönhatások történetén keresztül a Kelet és a Nyugat közötti hosszú távú kulturális, művészeti kölcsönhatások történeti ívét kísérli meg egyes főbb vonalaiban követni, kitérve a „japanizmus” magyar vonulatára, továbbá bevonva a Kelet és Nyugat közötti kulturális érintkezés értelmezéstörténetének egyes megállapításait, utóbbiak között a 20. század első felének magyar Kelet-kutatásából is.
- (5) Tekintetbe véve, hogy az egyes esztétikai, művészeti hagyományoknak is háttérrel adó kulturális sokféleség és érintkezés tényeinek feltárása, bár szükséges, önmagában nem elegendő a művészeti, szobrászati munka egység-követelményének teljesítéséhez, a következő fejezet a Kelet és Nyugat közötti gondolati találkozási pontok és szintézis-törekvések egyes reprezentatív eseteit vizsgálja, a hozzáférhető szakirodalomból kiemelve a fenomenológia és a zen hagyomány rokon vonásainak és történeti interferenciájának egyes részleteit, a szintézis-kutatás néhány reprezentatív keleti és nyugati teljesítményét, különös tekintettel a szintézis-kritériumok keresésében megfigyelhető konvergencia-elemekre.
- (6) Bármennyire szükségesek legyenek is az adott pontig felderített adalékok, egy szobrász munkájához annak ismerete járulhat hozzá közvetlenebb módon, hogy a *szobrászati gyakorlatban* miként jelentkeznek és nyernek megoldást az esztétikai, történeti, gondolati síkon azonosítható problémák, illetve az ezekkel napi szinten összefüggő feladatok. Ezt szem előtt tartva, a fejezet Isamu Noguchi munkásságát, közelebbről köztéri szobrászatát, valamint a japán Mono-ha iskola törekvéseit, ehhez kapcsolódóan Lee Ufannak a szobrászati munka elméletének és gyakorlatának egysége szempontjából is példaértékű életművét tekinti át.
- (7) Mivel az eddigi fejezetekben feldolgozott kérdések és megközelítések fogalmazásmódja nagyrészt a 20. századhoz kötődik, indokoltnak mutatkozott, hogy a kitűzött kérdések teljesebb körű feltárásához a tárgyalásban a 21. századi társadalomtudományi és lélektani kutatás egyes vonatkozó eredményei is helyet kapjanak. Mivel egy ilyen feladat teljesítése eddigi képzésemtől eltérő szakirányú jártasságot igényelt, a művészeti/szobrászati tér Kelet-

Nyugat struktúrájának mai szaktudományi képét, ahogyan ezt az újabb kulturális pszichológiai és idegtudományi kutatások feltárják, konzulens segítségével kíséreltem meg egyes főbb vonásaiban az értekezés gondolatmenetébe beépíteni.¹

- (8) A következő fejezet doktori mestermunkámat mutatja be, mint a doktori munkálatok tulajdonképpeni szakmai „tézisét”, amelyhez a dolgozati szöveg kapcsolódik. A mestermunka részletesebb tárgyalása a jelen tézisek külön pontjának feladata. Itt az adott fejezetnek csak tematikai irányait jelzem: az első alfejezet kompozíciós és technikai kérdéseket ismerteti; a második alfejezet az alkalmazott szimbolika főbb tartalmi elemeit veszi sorra; a harmadik alfejezet a doktori kutatás nyomán a mestermunkát kulturális összetételében, mintegy a kulturális tér tagoltságában azonosítható státusza és az egyes kulturális összetevők egység-lehetőségei szerint vizsgálja; az utolsó alfejezet a mestermunkában követett egység-felfogás szemléleti kereteit és döntőnek tekintett kritériumát körvonalazza.
- (9) A zárófejezet a központi problémára és az arra adható válaszra nézve a munka-hipotézis és a kutatás azt támogató érvei figyelembe vételével levonható főbb következtetéseket összegezi.

Miután az értekezés fókuszában két kérdéskör összefüggése áll, az elvi, elméleti következtetések levonása is ezt a szerkezetet követte. Miközben a kulturális megosztottság tekintetében a vizsgálódás a japán „esztétikai kánontól” és kulturális feltételezettségének kérdéseitől az emberi észlelés, érzélem, gondolkodás stb. „kulturálisan alapértelmezett” mintáinak kultúrák közötti, személyközi és személyiségen belüli összefüggésekben feltáruuló kontrasztív jellemzőiig haladt, a kiinduló feltevés is pontosabb megfogalmazást nyert. A Kelet/Nyugat megkülönböztetés fokozatosan függetlenedett hagyományos földrajzi vetületétől és felismerhetőbbé vált, hogyan függ össze a „Kelet” és „Nyugat” között megállapított kulturális polaritás az emberi természet olyan, művészeti, szobrászati szempontból is alapvető problémáig vezető opozícióival, mint alany és tárgy, egyén és közösség, alak és háttér, vagy rész és egész. Az „alapértelmezett működésmódok” és ezek egymáshoz való viszonya újabb megvilágításba helyezte az egymásnak ellentett, ugyanakkor az egymás kiegészítésének lehetőségét is hordozó kulturális minták értelmezését. Ezáltal támpontokat szolgáltat a műalkotás átfogó kulturális státuszának meghatározásához, a *kultúrák* megosztottságának „Kelet” és „Nyugat” viszonylatában összegezhető horizontális, illetve a kultúra ezek meghaladásának mértékét jelző vertikális dimenziójában. Az utóbbira vonatkozik a kutatási napirendnek az egységre vonatkozó

---

¹ Ehhez elsősorban Gergely Attila szociológus, Kelet-Ázsia kutató volt segítségemre.

összetevője. Ennek tekintetében a személynek és a személylét egységének a munkahipotézisben megfogalmazott jelentőségét a kutatási munkálatokból levonható következtetések a doktori munka központi téziseként erősítették meg.

B. Szobrászat

A doktori program tulajdonképpeni szakmai tézisének – az értekezés elvi, elméleti következtetéseivel összhangot alkotó – megfogalmazása 2017-ben készült és bemutatott mestermunkám szobrászati feladata volt. Ennek munkálatai, a kulturális tagoltság tényeivel számolva, az elvileg kimunkált és alapvetőként tételezett egység-kritérium érvényesítésére irányultak. Ennek rendelődtek alá, mint értekezésem 8. fejezete részletezi, a kompozíció, a szerkezeti és technikai kivitelezés, a követett szimbolika megoldásai, valamint ezek beépített kulturális összetevői. A kompozíciónak itt mindössze egy olvasatát emelném ki, amelyet az egységről vallott klasszikus filozófiai felfogás is inspirált: az egységnek önmagában kell hordoznia az okot, amely egyben tartja. Ebben a heterogén elemek is egymást feltételezik, kölcsönösen összefüggnek. Olyan munkára törekedtem, amely kompozíciójában is egység-jel: egyik komponense sem hagyható el vagy helyettesíthető az egység sérülése nélkül, épp annyi van, amennyi szükséges, nem kevesebb, nem több. A kompozíció további részleteit mellőzve, itt csak a szimbolika és a kulturális összetevők egyes vonásaira térek ki. Szimbolikus síkon is olyan elemeket kerestem, amelyek a különböző kultúrák térben és időben közös tapasztalatához kötődnek. A szóba jöhető ilyen motívumok közül az emberélet általánosan megtapasztalt fordulóinak egymásutánját, illetve ezek szimbolikáját emeltem ki: a születés, a halál és a kettő közötti életút motívumait. Ennek megfelelően a munka szimbolikus jelentése szerint egyszerre fogható fel bölcsőként, áldozati oltárként és koporsóként (szarkofágként), amelyek ugyanakkor a természet körforgásába, közvetve kozmikus terébe illeszkednek. A jelképeket megformáló absztrakció szintén az esztétikai üzenet kultúrák közötti általánosításának tényezője. A darab több síkon kulturális vonzatokkal rendelkező, de azokon túlmutató, mintegy határhelyzeti egyensúlyokat céloz meg: így nyitottság és zártság, absztrakció és figuráció, mesterséges és természetes, testi és lelki, állandó és mulandó, fizikai és metafizikai, szakrális és mindennapi, hagyományos és kortársi, elemi és egészleges, nem utolsó sorban és mindezekben „keleti” és „nyugati” összetevők egyensúlyát. A megválasztott anyagok (pl. faszén) fázis-jellemzőin túl, az emberi életút kulturálisan általánosított szakaszainak egymásutánja egy másik síkon vett határhelyzetiséget is megjelenít: amikor az emberélet fordulói során egyik élethelyzetből egy másikba jutunk, szintén határhelyzetekkel szembesülünk, ahol már nem vagyunk az egyikben,

de még a másikban sem, illetve még az egyikben vagyunk, miközben már a másikban is; a kultúrák közötti váltások és átmenetek megtapasztalásában nem különben. Nem egy zárt, végleges állapotról, inkább egy nagyobb egész mozzanatairól van szó, mely több lehetőséget hordoz. A határhelyzetek dinamizálják, ugyanakkor kiterjesztik szemléletünket, az átmenet pillanatában múlt, jelen és jövő, külső és belső, aktivitás és passzivitás és ezek sajátosan kultúra-specifikus orientációi is mintha egybeesnének; kiléphetünk a megszokottból és rálátást nyerhetünk egy szélesebb horizontra. Hasonlóan kultúrákat összekötő szimbolikus elemeknek szántam a tűz és az oltár motívumait. A szentélyt is idéző oltár nemcsak alakzatként, elsősorban szimbólumként jelenik meg a szobor szerkezetében, mint a létegyiség helyreállításának helye és jelképe. Ez lényegi mozzanat: a kezdetet és véget is magában foglaló lét-egész egységére utal, úgy is, mint minden egység és szintézis lehetőségi alapjára. A mestermunka további kulturális összetevőit, ezek egység-mozzanatait, valamint egység-szemléletének ezekre is építő jellemzőit részletesebben az értekezés hivatkozott fejezete tárgyalja. Ez általában az egység, különösen az esztétikai érték feltételét jelentő egység meghatározó forrásaként a személylét egységének a személyes közreműködésben való kifejeződését emeli ki.

Következtetések

A doktori program elméleti és szobrászati munkálatainak közös nevezőjén levonható és ezáltal megerősített néhány főbb következtetés tézisszerű összefoglalása:

- ❖ Mind a klasszikus hagyomány, mind a legújabb szaktudományi kutatás az esztétikai érték és minőség alapvető ismérveként különbözteti meg az egység követelményét.
- ❖ Az egység, mint kitüntetett esztétikai kritérium érvényesítése a globális kulturális sokféleség és megosztottság mai körülményei között sajátosan új kihívások elé állítja korunk művészetét, szobrászatát. Ha a feladatok nem is mindenben újak, teljesítésükhöz egyes pontokon a korábbiaknál mélyebbre kell és lehet hatolni a kulturális tagoltság, ezen belül a Kelet-Nyugat viszonylatú poláris megosztottság természetének, valamint az egység lehetőségének feltárásában.
- ❖ Az elvégzett vizsgálódások tükrében ehhez hozzájárulhat az egység esztétikai kritériumának az egységre, mint egyetemes létkritériumra való visszavezetése.
- ❖ Az egyetemes lét-egység feltételének teljesítéséhez személyes voltának felismerése és a személylét eredendő egysége adhat támpontot és alapot.

- ❖ Az egységigény Keleten is, Nyugaton is minden nagy művészeti és gondolati hagyományban megjelenik, de az egység abszolút mércéjének az a művészeti gyakorlat felel meg, mely az emberi személy teljes valóságáról tesz tanúságot.

Eredmény és újdonságérték

Szobrászati téren eredménynek és – legalább egyszerisége szerint – újdonságnak, a fentiekkel összhangban elsősorban a mestermunka (és a doktori tanulmányok során készült más szobrok) személyes épp-így-létét tartom.

Az ehhez kapcsolódóan elvégzett elvi, elméleti vizsgálódások eredményét és újdonság-értékét elsősorban saját szobrászati munkám előmozdításában látom: sokban hozzájárultak korábban inkább intuitív szakmai tájékozódásom tudatosabbá és személyesebbé válásához.

Ha a vizsgált problémák nem is feltétlen mindenben újak, alkalmazott megközelítésük módja, ennek diszciplináris konstellációja (amennyiben a művészetin, művészettörténetin túl például filozófiai, kulturális antropológiai, teológiai, pszichológiai, idegtudományi szempontokat is bevont) remélhetően tartalmaz újszerű vonásokat. Bármennyire kezdeti módon, ismereteim szerint – legalább is hazai vonatkozásban – doktori kutatásomban először került sor a szobrászati tér „kulturális átvilágításához” és egység-kritériuma teljesítéséhez a kulturális pszichológia és idegtudomány legújabb eredményeinek bevonására.

Vizsgálódásaim a kitűzött problémák feldolgozása során elvezettek a műalkotás „kulturális státuszának” ismereteim szerint eddig ilyen módon nem alkalmazott fogalmához, az így feltárt összefüggések pedig – a szakkutatás további bevonásával – remélhetően hozzájárulhatnak a „kulturális státusz” meghatározásának operacionalizálásához. Ehhez új támpontokat adhatnak az „alapértelmezett kulturális minták” művészeti vonatkozású kutatásának kulturális pszichológiai és idegtudományi eredményei.

Az utóbbi kutatásokból levonható következtetések újszerű perspektívába állítják a kulturális tagoltság és megosztottság jelenségeit, ezek természetét és eredetét, amennyiben elősegíthetik annak felismerését, hogyan függnek össze a szokásszerű, reflexív szabályozás személyesség-hiányos gyakorlatával, ennek során felhalmozódó tehetetlenségével. Ez a *kultúrák* horizontális dimenziójában és a kultúra vertikális dimenziójában való meghatározással lehetőséget adhat a művészeti gyakorlat és alkotás átfogó értékelésére, így általában a művészet, közvetlenebbül a szobrászat hozzájárulási lehetőségeinek újraértelmezéséhez.

Kép-melléklet

Gergely Réka Erzsébet: Mokutan, doktori mestermunka, 2017.

Irodalom

(A tézisek kidolgozásához a doktori kutatás során bevont szakirodalom egyes főbb tételei)

Off-line

- Bolberitz Pál (2000): *A metafizika alapjai*. Jel kiadó, Budapest.
- Coomaraswamy, A. K. (2000): *Keresztény és keleti művészetfilozófia*. ford. Kelemen Renée, Arcticus /Libri Artis, Budapest.
- Davis, B. W. (2020. szerk.): *The Oxford Handbook of Japanese Philosophy*, Oxford University Press.
- Dávid Katalin (2006): *A szép teológiája, mint a művészi érték megközelítésének módszere*, Szent István Társulat, Budapest.
- Enomiya-Lasalle, H. M. S.J. (1995): *Zen, Út a megvilágosodáshoz, Bevezető és útmutatás*. ford. Marghescu Sándor, Medio Kiadó Kft., Szentendre.
- Hamaguchi, E.: *A Methodological Basis of Japanese Studies – With Regard to „Relatum” as Its Foundation*, Japan Review, 1997/9
- Han Sh. és E. Pöppel (2011, szerk.): *Culture and Neural Frames of Cognition and Communication*. Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg.
- Han, Sh. (2017): *The Sociocultural Brain, A cultural neuroscience approach to human nature*. Oxford University Press.
- Husserl, E. (2000): *Kartéziánus elméletek, Bevezetés a fenomenológiába*. ford. Mezei Balázs, Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Izutsu, T. és T. Izutsu (1981): *The Theory of Beauty in the Classical Aesthetics of Japan*, Martinus Nijhoff.
- Keene, D. (1969): *Japanese Aesthetics*. Philosophy East and West, Vol.19. No.3. Symposium on Aesthetics East and West, Jul.) 293-306.
- Kitayama Sh. és J. Park (2010): *Cultural neuroscience of the self: understanding the social grounding of the brain*. In: SCAN (2010) 5,111-129.
- Leuthold, S. M. (2011): *Cross-Cultural Issues in Art, Frames for understanding*. Routledge.
- Markus, H. R. és Sh. Kitayama (1991): *Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation*. Psychological Review 1991, Vol. 98, No. 2, 224–253.
- Marra, M. F. (2010a): *Essays on Japan, Between Aesthetics and Literature*, Brill, Leiden.
- Marra, Michael. F. (1999): *Modern Japanese Aesthetics, A reader*. University of Hawai'i Press.
- Masuda T. és mtsai (2008): *Culture and Aesthetic Preference: Comparing the Attention to Context of East Asians and Americans*. Personality and Social Psychology Bulletin, Vol. 34.No.9. Sept. 2008.
- Miller, M. (2011): *Japanese Aesthetics and Philosophy of Art*. In: Edelglass, W. és J. L. Garfield (2011, szerk.): *The Oxford Handbook of World Philosophy*. Oxford University Press. 299-317.
- Miller, M. és K. Yamasaki (2020): *Japanese (and Ainu) Aesthetics and Philosophy of Art*. In: Davis, B. W. (2020, szerk.): *The Oxford Handbook of Japanese Philosophy*. Oxford University Press.
- Ng, S. H. és S. Han (2009): *The Bicultural Self and the Bicultural Brain*. In: Wyer, R. S., C. Chiu és Y. Hong (2009, szerk.): *Understanding Culture, Theory, Research, and Application*, Psychology Press, Taylor & Francis Group. 329-342.
- Nisbett, R. E. és T. Masuda (2003): *Culture and point of view*. PNAS, Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, September 16, 2003, vol. 100. no. 19. 11163–11170.
- Nishida K. (1994a): *Igazság és jóság*. ford. Egyedi András, In: Bacsó Béla (1994, szerk.): Athenaeum, II. kötet, 3. füzet, 1994. T-Twins Kiadói és Tipográfiai Kft. humántudományi folyóirata, Budapest. 18-32.
- Nishida, K. (1994b): *A világ önazonossága és folytonossága*, In: Bacsó Béla (1994, szerk.): Athenaeum, II. kötet, 3. füzet, 1994. T-Twins Kiadói és Tipográfiai Kft. humántudományi folyóirata, Budapest. 46-99.
- Nishida K. (2017a): *On Japanese Short Poetry*, In: Yusa, M. (2017, szerk.): *The Bloomsbury Research Handbook of Contemporary Japanese Philosophy*, Bloomsbury Academic, 366-369.

- Nishida K. (2017b): *The Beauty of Calligraphy*, In: Yusa, M. (2017, szerk.): *The Bloomsbury Research Handbook of Contemporary Japanese Philosophy*, Bloomsbury Academic. 365-366.
- Nyíri Tamás (1973): *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, negyedik, javított és bővített kiadás, Szent István Társulat, Budapest.
- Richie, D. (2007): *A Tractate on Japanese Aesthetics*. Stone Bridge Press.
- Stein, Edith: *Husserl fenomenológiája és Aquinói Szent Tamás filozófiája. Egy összehasonlító kísérlet*. In: Szalay Mátyás és Sárjány Péter (2009, szerk.): *Mi a fenomenológia? Szöveggyűjtemény a realista fenomenológiához*, Edith Stein, Adolf Reinach és Dietrich von Hildebrand tanulmányai, ford.: Szalay Mátyás, Jel Könyvkiadó, Budapest. 7-36.
- Steinbock, A. J. (1998, szerk.): *Phenomenology in Japan*. Springer Science+Business Media Dordrecht.
- Sullivan, M. (1973): *The Meeting of Eastern and Western Art*, New York Graphic Society. (A könyv 2. kiadása 1989-ben, átdozott és bővített kiadása 1997-ben jelent meg /Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1997/, az értekezésben az elérhető első kiadásból dolgoztam.)
- Vay Péter, Gróf (1908): *Kelet művészete és műzslése*. Franklin-Társulat, Budapest.
- Wyer, R. S., C. Chiu és Y. Hong (2009, szerk.): *Understanding Culture, Theory, Research, and Application*, Psychology Press, Taylor & Francis Group.
- Yoshitake, M. M. (2013): *What Is Mono-ha?* In: *Review of Japanese Culture and Society*, Vol. 25, December 2013. 202-213.
- Yusa, M. (2017, szerk.): *Contemporary Japanese Philosophy*, Bloomsbury Academic.

On-line

- Gutchess, A. H., R. C. Welsh, A. Boduroğlu és D. C. Park (2006): *Cultural differences in neural function associated with object processing*. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*, 2006, 6 (2), 102-109, https://link.springer.com/content/pdf/10.3758/CABN.6.2.102_2020.05.21
- Inada, K. K. (1997): *A Theory of Oriental Aesthetics: A Prolegomenon*. *Philosophy East and West*, Volume 47, Number 2 (April 1997) University of Hawai'i Press, 117-131. <http://ccbs.ntu.edu.tw/FULLTEXT/JR-PHIL/kenneth.htm>, 2015. 11. 18.
- Inaga, Sh. (2005): *Philosophy, Ethics and Aesthetics in the Far-Eastern Cultural Sphere: Receptions of the Western Ideas and Reactions to the Western Cultural Hegemony*. International Research Center for Japanese Studies, Kyoto. <http://www.nichibun.ac.jp/~aurora/pdf/9Philosophia.pdf> 2020.05.16.
- Lee, U. (1971): *Beyond Being and Nothingness: On Sekine Nobuo (1970-71)*, in: *Review of Japanese Culture and Society*, December 2013, pp 238-261 <https://muse.jhu.edu/article/555868/pdf>, 2016. 07. 09.
- Marra, M. F. (2009): *Aesthetic Categories*. In: Nakajima, T. (2009, szerk.): *Whither Japanese Philosophy? Reflections through other Eyes*, The University of Tokyo Center for Philosophy, 39-59. https://utcp.c.u-tokyo.ac.jp/publications/pdf/UTCPBooklet_11_039-059.pdf 2019.13.24.
- Minemura, T. (1986): *"What was 'MONO-HA'?"*. Kamakura Gallery, <http://www.kamakura-g.com/mono-ha/minemura-en.html>, 2015. 04. 07.
- Parkes, G. (2011): *Japanese Aesthetics*, in: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/japanese-aesthetics/> 2014.11.14.
- Soós Sándor: *A zen mint filozófia, illetve a zen buddhizmus mint tudati háttér fogalmának vizsgálata Nisida Kitaró Dzen no Kenkjú című írásának szemelvényei alapján*. PhD értekezés, Debreceni Egyetem, 2013. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/181379> 2015. 05. 07.
- Wang, C., D. Oyserman, Q. Liu, H. Li és Sh. Han (2013): *Accessible cultural mindset modulates default mode activity: Evidence for the culturally situated brain*. *Social Neuroscience*, 2013;8(3): 203-16. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23485156/> 2018.12.15.
- Yoshitake, M. M. (2012): *Lee Ufan and the Art of Monoha in Postwar Japan (1968-72)*. PhD értekezés, 2012 (University of California in Los Angeles, UCLA Electronic Theses and Dissertations, Ph.D., Art History 0093UCLA, <https://escholarship.org/uc/item/55h0p4rt> 2015.02.21.